

РУКОПИСНІ ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ У ФОНДАХ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНИКА

Ірина Сус

*молодший науковий співробітник відділу рукописів
ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Статтю присвячено огляду рукописних словників І. Лаврівського, Т. Витвицького, Й. Скоморовського та Т. Грушкевича — пам'яток українсько-польської та польсько-української лексикографії XIX — початку XX ст., які зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка. Охарактеризовано лексичний склад словників, структуру словникових статей та діалектні риси української лексики.

Ключові слова: *І. Лаврівський, Т. Витвицький, Й. Скоморовський, Т. Грушкевич, українсько-польська та польсько-українська лексикографія, словник, словникова стаття, українська мова, діалекти південно-західного наріччя.*

The paper deals with the manuscript Dictionaries — the monuments of Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian lexicography composed by I. Lavrivskyi, T. Vytvytskyi, J. Skomorovskyi and T. Hruszkevych in the XIXth — beginning XX cc. which are preserving in the funds of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine. The peculiarities of vocabulary, structure of dictionary articles and dialects of the Ukrainian language are dwelt upon in the research.

Keywords: *I. Lavrivskyi, T. Vytvytskyi, J. Skomorovskyi, T. Hruszkevych, Ukrainian-Polish and Polish-Ukrainian lexicography, dictionary, vocabulary, dictionary article, Ukrainian language, dialects of south-west narich'ch'a.*

Статья посвящена обзору рукописных словарей И. Лавривского, Т. Витвицкого, И. Скоморовского и Т. Грушкевича — памятников украинско-польской и польско-украинской лексикографии XIX — начала XX ст., которые хранятся в фондах Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаніка. Рассмотрены лексический состав словарей, структура словарных статей, диалектные особенности украинской лексики.

Ключевые слова: *И. Лавривский, Т. Витвицкий, И. Скоморовский, Т. Грушкевич, украинско-польская и польско-украинская лексикография, словарь, словарная статья, украинский язык, диалекты юго-западного наречия.*

В українському мовознавстві початком становлення нової української мови вважається вихід у світ живою народною мовою у 1798 р. «Енеїди» І. Котляревського з додатком до твору українсько-російського словника. Над утвердженням української народної мови як літературної у першій половині XIX ст. працювали у Галичині діячі національного відродження, зокрема І. Лаврівський, І. Могильницький, І. Вагилевич, Й. Скоморовський, М. Шашкевич — писали граматики та укладали словники [21, с. 30]. Більшість з цих праць не були опубліковані та увійшли до рукописних збірок різних бібліотек [24, с. 219-221].

Об'єктом нашого опису є рукописні словники першої половини та кінця XIX — початку XX ст. І. Лаврівського, Т. Витвицького, Й. Скоморовського та Т. Грушкевича — пам'ятки українсько-польської та польсько-української лексикографії, які зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Мета дослідження — представити лексикографічну характеристику, розглянути особливості української лексики словників, подати відомості про їх історію та біографії авторів цих праць.

У збірці рукописів Народного Дому є «Матеріяли до словаря рускаго (1822–1826 рр.)» Івана Лаврівського (1773–1846) — священика, просвітницького діяча, доктора богослов'я і філософії. І. Лаврівський походить із с. Терка, що на Лемківщині. У 1798 р. він закінчив Львівську духовну семінарію, у 1814–1820 рр. був її ректором, з 1820 р. — викладав церковнослов'янську мову в Перемишльській семінарії. У 1828 р. І. Лаврівський подарував свою бібліотеку собору крилошан Перемишльської капітули, що стала початком найбільшої у XIX ст. української бібліотеки в Галичині. Для потреб освіти І. Лаврівський написав «Elementarz ruski, pieśniski i polski dla szkół parafialnych w Galicji», надрукований у 1838 р., та праці, які залишилися у рукописах: «Короткі повѣсти для дѣтей рускихъ в школахъ парафіяльнихъ оучащихся ꙗко Іоанна Лавровского зъ Нѣмецкого писма оуложѣніи, и до ꙗколичностей рускихъ застосованіи», «Методу чили оуспособлен'є до замѣтноносного справованія оуряду оучительскогѡ, для оучителей и Помощниковъ о. г. к. в школахъ трівіял'нихъ и парафіял'нихъ...» та граматику української мови «Бесѣдослов» [1, с. 119; 25; 26, арк. 6 зв.-7; 28, с. 432; 38, с. 158].

«Матеріяли до словаря русскаго» І. Лаврівського — перекладний українсько-польсько-німецький словник у шести томах у картонній оправі розміром 38,5×23,5 см [25]. Лексикографічним джерелом словника став «Słownik języka polskiego» (1805–1811) Б. С. Лінде, який на початку XIX ст. був авторитетною працею при укладанні словників різних слов'янських мов [43].

Реєстр «Матеріялів...» укладений за алфавітом української мови, всього близько 22 500 словникових статей на літери Б, В (I т.); Д, Є, Ж (II т.); З (III т.); Л, М (IV т.); С (V т.); Ф, Ч (VI т.). Внутрішній алфавіт реєстру укладено за алфавітом польської мови. Лексика українською мовою у реєстровій частині словника записана півустановом, у перекладній — скорописом. У тексті вжито кириличні літери **Ѣ, оу, є, ѣ, њ, ѣ, ѡ, ѣ, ѣ**.

До реєстрових слів подано граматичну інформацію українською або польською мовами — в іменників рід і закінчення родового відмінка однини: *береза* «*brzoza -y, ź.*» (I, 153), *вовк* «*wilk, -a, m. Wolf*» (I, 218); у прикметників — закінчення жіночого та середнього родів: *дитинській, -а, -е* «*dziecinski, -a, -e*» (II, 174 зв.), *дѣховий -а -е* «*dęchowy, -a, -e*» (II, 21), до запозиченої лексики спорадично додано етимологічні ремарки: *виліа, z łac.* (I, 218), *мониторъ, z łacin.* (IV, 141 зв.).

Відповідники польською та німецькою мовами до реєстру подано у чіткій послідовності. Німецькі еквіваленти мають близько 70% реєстрових слів. Переклад реєстру здійснено однослівними відповідниками: *боровикъ* «*borowik*» (I, 130), *довжина* «*dłużyna*» (II, 41 зв.) та розгорнутими дефініціями: *чеканецъ* «*ten co czeka na promocyę, kandydat*» (VI, 83), *благословити* «*blagosławić, komu dobro rzeczyc, żegnać w dawnym znaczeniu...*» (I, 114 зв.). До реєстрових слів наведено ілюстрації українською або польською мовами: *слонце* «*сонце Ѣде з пѣлѣдне до вѣчера каждый дзѢс старший акъ вѣчера*» (V, 75 зв.), *статечнѢ, моцно, сталѢ* «*Trzymaj się stało i nieday się zycię żwycięzyc ieu wdziękom. Нема добра на свѢтѢ котре бы сталѢ челоуѢка до себе прывѢзало*» (V, 150 зв.).

Українську лексику зафіксовано історико-етимологічним прописом — звук [i] та йотований [i] передаються літерами **Ѣ**: *госъѢ* (VI, 154 зв.), *простоѢ* (V, 11 зв.); звук [и] — літерами **и**, **ы**: *горечый* (VI, 62), *чинити* (VI, 189 зв.), твердість приголосних у кінці слів позначає **ъ**: *днесъ* (III, 116), *ктожь* (VI, 58) [4, с. 30].

У лексикографічній праці представлено два варіанти української мови — у реєстрі, в основному, лексика староукраїнської літературної мови: *вытравати* (I, 318 зв.) [36, с. 82], *двадесать* (II, 196 зв.) [35, VII, с. 193], *двориско, дворище* (II, 151) [35, VII, с. 204], *жалостливый* (II, 229) [37, IX, с. 123]; у перекладній частині словникових статей — тлумачення та ілюстративний матеріал народнорозмовною мовою, яка репрезентує південно-західне наріччя на різних рівнях.

Засвідчено найбільше особливостей бойківських, лемківських та надсянських говірок, зокрема на фонетичному рівні — перехід [e] в [a] після [p], незалежно від наголосу: *параробити* (V, 109 зв.), *парастерѣгати* (V, 191 зв.), *латвий до парастрашованѣ* (V, 179), зафіксований у надсянських говірках [30, с. 114]; м'якість у групі приголосних [нц]: *соньце свѣтитъ* (V, 67 зв.), *землѣ и соньце* (VI, 129 зв.), поширену в бойківських, лемківських та надсянських говірках [9, с. 44; 41, VII, к. 602; 44, VI, к. 295; 45, с. 49].

На морфологічному рівні — нестягнені форми прикметників називного відмінка множини: *свѣты ѣ рѣчи* (V, 227), *сочисты ѣ добры ѣ* (V, 100), *спакованы ѣ* (V, 114), засвідчені в бойківських, наддністрянських та надсянських говірках [6, с. 53; 9, с. 73-74; 30, с. 245; 41, VII, к. 423]; редукцію особового закінчення *-и* у дієсловах наказового способу: *не беръ* (VI, 157), *повѣчь* (VI, 81), *не платъ* (VI, 68 зв.), властиву бойківським, лемківським та надсянським говіркам [8, с. 79; 9, с. 80; 10, с. 136; 41, VII, к. 439-440; 44, VIII, к. 377-378].

На словотвірному рівні — префікс *про-*, що має форму *при-*: *котрый придае* (V, 227), *при'дати* (V, 139 зв.), *спрыда'вати* (V, 138 зв.), характерний для надсянських говірок [30, с. 148].

На синтаксичному рівні — розділові сполучники *чили*: *соловѣи чили звалнетъ чили спѣшишь...* (V, 77 зв.), *атомъ чили дробна часточка матеры ѣ* (VI, 61 зв.), поширений у лемківських говірках [7, с. 183], та *любъ: 'начине кухенное любъ столовое* (V, 98 зв.), *сѣкно любъ полотно просто ѣ работы* (V, 11 зв.), зафіксований у лемківських та надсянських говірках [7, с. 183; 9, с. 94]; збірні числівники, що узгоджуються з іменником у родовому відмінку однини: *знайшло сѣ тамъ колькоро чоловѣка секты лютерско ѣ, землѣ забила пѣтеро чоловѣка, шестеро чоловѣка пошло геть* (VI, 126), засвідчено у лемківських говірках [10, с. 131].

До фонду Народного Дому належить ще одна лексикографічна праця «Прирѣчный словарь Полско-словенскій і Народно-Рѣскій, содержащъ в себѣ вся реченія польская, словенская и народно-русская, изданъ Ѳеодоромъ Вѣтвицкимъ, Парохономъ Далешевимъ общему употребленію. [1849] Года Ѡ воплощения Хрѣтова» [12]. Теодор Витвицький (1783–1861) — священик, парох у с. Далешеві Городенківського району Чернівецької області, громадський діяч [11, арк. 2; 34, с. 11].

Словник Теодора Витвицького був надісланий до друку ще в 1848 р., про це повідомив 19 жовтня 1848 р. на засіданні комісії старослов'янської літератури З'їзду руських учених Леон Сосновський [19, с. CVI]. Однак «Прирѣчный словарь Полско-словенскій і Народно-Рѣскій...» залишився у рукописі, і лише у 1997 р. Йосип Дзєнзелівський підготував його до друку під назвою «Словник польсько-церковнослов'янсько-український з половини ХІХ сторіччя Т. Витвицького» [34].

Польсько-церковнослов'янсько-український словник Теодора Витвицького — книга у картонній оправі розміром 20×12,6 см, обсягом 667 сторінок, містить 19 558 реєстрових слів [16, с. 222]. Реєстрові слова розміщені за алфавітом, після них в основному послідовно подано церковнослов'янські та український еквіваленти: *godzina* «часъ, годына» (80)*, *dumać* «мечтати, гадати, мислити, думати» (67), однак трапляються українські відповідники перед церковнослов'янськими: *medyk* «докторъ, лікаръ, цѣлитель, медикъ, врачъ» (131), *он* «вѣнъ, онъ» (188).

Крім загальноновживаної лексики, до словника ввійшли власні назви: *Vukovina* (43), *Czechy* (54), *Elba* (70), *Etna góra* (71), *Europa* (71), *Londyn* (123), *Marcin* (129), *Natalia* (150) та терміни: *chemia* (46), *gramatyka* (83), *geografia*, *geometria* (79).

Відповідники українською мовою лексикограф здебільшого передає синонімічними рядами: *pios[e]nka* «пѣсенька, співанка» (203), *skłamać* «неправду повѣсти, збрехати» (268), *uciszyć* «умирити, заспокоїти, укротити, утихомирити, утишити» (305), рідше —

* Приклади наводимо з видання: «Словник польсько-церковнослов'янсько-український з половини ХІХ сторіччя Т. Витвицького [опрацював і подав до друку Й. Дзєнзелівський]...» [34].

розгорнутими дефініціями: *lice* «*правая сторона будь якової вещи*» (122), *odmet* «*мутность, вирь, мѣсто, де ся вода крутить*» (180).

В українській частині словника представлена народнорозмовна мова, передана історико-етимологічним правописом. Найбільше зафіксовано особливостей буковинсько-покутських говірок, хоч ареали їх функціонування продовжуються і в інших говорах. Зокрема на фонетичному рівні — звук [и] на місці [а]: *боличка* (287), *горычка* (364), *кошира* (112), характерний для буковинсько-покутських говірок [27, с. 74]; звукосполучення [цв] замість [кв]: *цвѣтень* (120), властиве бойківським, буковинським, гуцульським, північнолемківським, наддністрянським, надсянським і покутським говіркам південно-західного наріччя [40, с. 78].

На синтаксичному рівні — сполучення прийменників *д, к, ко* з іменниками у давальному відмінку однини: *вышше ко горѣ* (354), *побужденіє ко гнѣву* (95), поширене у бойківських, буковинсько-покутських, гуцульських і лемківських говірках південно-західного наріччя та лівобережнополіських і правобережнополіських говірках північного наріччя [5, с. 159; 13, с. 21; 41, VII, к. 447].

У фонді А. С. Петрушевича зберігається українсько-польський словник «Матеріялы до словаря руссаго» Йосифа Скоморовського (1819–1891), уродженця села Долиняни Рогатинського району Івано-Франківської області, члена «Руської Трійці» та студента Львівської духовної семінарії, з 1838 р. священника у селах Богатківці Тереховлянського району та Велика Березовиця Тернопільського району Тернопільської області [21, с. 29, 79-80]. Серед діячів «Руської Трійці» Йосиф Скоморовський був одним із найактивніших збирачів матеріалу до словника української народної мови. На основі своїх записів і збірок народнорозмовного матеріалу своїх товаришів Йосиф Скоморовський уклав перекладний українсько-польський словник.

Про намір Йосифа Скоморовського видати «Матеріялы до словаря руссаго» дізнаємося з листів, зокрема Я. Головацький повідомляв О. Бодянському 9 квітня 1849 р., що «Йосиф Скоморовський собрав словарь малоруського языка, до 30 000 слів, із фразеологією і толкуванням польським, і гадає пренумерату оголосити на те діло, бо ні сам, ні Матиця не мають такого фонду, щоб

так обширне діло випечатати» [31, с. 274]. У 1857 р. цей словник був у Я. Головацького [32, арк. 1] і Й. Скоморовський нагадує Я. Головацькому 14 грудня 1857 р.: «Не знаю где ся обертає мой словарь, который — будучи у мене взялисте були, абы го переглянути... Для того ся тепер до Вас довѣдую, бо радъ бымъ го якъ найскорѣйше у себе мати, абы могчи коло него часом попрацьовати — Ото уже маемо друкарню в Тернополи — може бы то Господь допомогль го выдрукувати» [32, арк. 2].

Однак словник не був надрукований, а переданий для зберігання до бібліотеки Народного Дому, про що свідчить запис автора у першому томі: «Тіи матеріали до руского Словаря жертвую до книгохранилища руского народного дому въ Л'вовѣ. Березовица велика въ Грудню 1862. Іосифъ Скоморовскій» [33, арк. 1].

«Матеріялы до словаря руссаго» складають п'ять томів, обсягом 918 аркушів, у картонній оправі розміром 24,7×19,5 см [33]. Словник містить понад 27 000 статей, є завершеним, проте після словникових статей на літери Б, В, Г, Д, Ж, З, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, У, Х, Ц, Ш, Щ залишено вільні місця для вписування нових слів. На полях і в тексті словника зроблено доповнення до статей іншим почерком, можливо, Я. Головацьким. Словникові статті розташовані за алфавітом української мови, збережено внутрішній алфавіт реєстрових слів. Над словами, що починаються з нової літери, розміщена відповідна велика буква. У словнику кожне реєстрове слово, крім односкладових, має наголос.

До більшості реєстрових слів лексикограф подає граматичну інформацію латинською мовою: в іменників — рід: *apétum, m.* (I, 6), *водá, f.* (I, 104 зв.), *ягня, n.* (II, 131), рідше — форму родового відмінка однини: *бој, m. (gen. бојѣ)* (I, 26 зв.), *вдова, (g. вдовој) f.* (I, 40); у прикметників, займенників, прислівників, сполучників, прийменників — частину мови: *аксамитóвиј, adj.* (I, 3 зв.), *арáбскиј, adj., arabski, no aráбски, adv.* (I, 6), *ти, pron.* (V, 101), *ажебу, conj.* (I, 2), *во, (także vi) przepos.* (I, 104).

Для пояснення реєстрових слів польською мовою автор, крім однослівних відповідників, використовує синонімічні ряди: *гòдѣ* «*dosyć, koniec, po wszystkim, daremnie, na próżno*» (I, 129 зв.), *казка* «*powieść, bajka*» (III, 2 зв.) та розгорнуті дефініції: *вырѣчити кого* «*wyręczyć kogo, to jest: kogo przez poręczenie się, uwolnić. także*

zastąpić kogo» (I, 71), гнѣтити хлѣб в печи «przyrumieniać chleb do pieca wsadzony tym sposobem, że się albo piec zatka, albo na przypiecku ogień roznieci» (I, 128 зв.).

У перекладній частині словникові статті містять ілюстративний матеріал українською мовою, інколи із зазначенням джерел ілюстрацій: *аби «аби хлѣб, зѣби бѣдѣтъ» (I, 1), рідня «добра родня, але не щодня» (V, 8), амвросити «jest така приповѣдка: бѣло не варварити, не савити, не амвросити, але бѣло кѣжель кѣндосити, тобись бѣла ма́ла більше сорочо́к. (тоє чуль ємь будучи душпастиремь въ Богатковцяхъ отъ старої поважнои кобѣты)» (I, 4 зв. – 5), байбарз, байбарзо, байдѣже «Ѥмерл ба́тько — байба́рзо, вмѣрла ма́ти — байдѣже, вмѣрла мо́ја милѣнька́ја — тожсто менѣ жяль дѣже (спѣванка)» (I, 10).*

Український лексичний матеріал у словнику зафіксований фонетичним правописом, зокрема звук [i], який походив з етимологічних [o], [e], передано літерою ѣ: хлѣб (I, 1), вісѣм (I, 100 зв.); звук [и] позначено літерою и: глибокиѣ (I, 126 зв.), вишити (I, 80 зв.) [4, с. 32; 20, с. 8].

Крім загальноновживаної нейтральної лексики, до «Матеріялів...» увійшла стилістично забарвлена — народнорозмовний варіант антропонімів: *Алексеѣ, Олекса (I, 4), Ганна, Ганѣнька, Ганѣся, Ганѣська (I, 121 зв.), Анастасѣя, Настѣя (I, 5), Андрѣх (V, 5 зв.);* фразеологізми: *анѣ оком з мене не змигне (II, 116 зв.), вибити собѣ що з голови (I, 46), земля на него ѣнала (II, 108), ходити ходором за ким (V, 150);* слова з відтінком здрібніло-пестливості: *святонько, дѣт. (V, 42), сѣстронька, дѣт. (V, 47), лависко, п. zgr. (III, 45 зв.).*

Найвідоміші церковно-обрядові терміни й етнографічні назви мають розгорнуті енциклопедичні пояснення українською та польською мовами: *акáѣист «akafist, rodzaj nabożeństwa cerkiewnego, na cześć Pana Jezusa, Najśw. Bogarodzicy, jako też innych Świętych, ułożonego» (I, 3 зв.), апóстол «apostał, księga zawierająca dzieje i listy apostołskie, lekcyя, która sie pod czas mszy czyta z teŕże księgi» (I, 6), заѣвка «zajłka f. zabawa, którą lud wyprawia we Święta wielkonocne (zwykle koło Cerkwi)» (I, 120), дѣдѣх «солома, котру въ святый вечерь перед рождествомъ Христовымъ стелятъ в хатѣ а дрѣзого дня по рождествѣ выносятъ рано и палятъ» (II, 10).*

Як ілюстративний матеріал у словнику використано приклади з фольклору та живого народного мовлення: *вдати «засп'ївав бим сп'їваночку, та не вм'їж'вдати, а т'їч'їжся сторононька, б'їд'їт ся см'їжати (сп'їванка)»* (I, 40), *вербниця «їст припов'їдка: як приїде вербниця, вся б'їда вернет ся»* (I, 41), *гожїї «хожу, на тоб'ї небоже, що мен'ї не гоже»* (I, 129 зв.).

В українській частині «Матеріалів...» представлено найбільше особливостей бойківського, буковинсько-покутського, гуцульського та наддністрянського діалектного суміжжя, хоч ареали їх функціонування продовжуються в інших говірках. Зокрема на фонетичному рівні — збереження давньої м'якості [р] у кінці слова та складу: *вівчярь* (I, 82), *зв'їр'ї* (II, 99), *косарь* (III, 27 зв.), *паламарь* (IV, 2), зафіксоване у бойківських, гуцульських, закарпатських, буковинсько-покутських, південнонадсянських говірках південно-західного наріччя та лівобережних середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя [2, к. 17; 5, с. 235; 15, с. 102; 23, с. 37; 39, с. 17]; збереження давньої м'якості шиплячих: *держати* (II, 5 зв.), *деркачь* (II, 5 зв.), *крашянка* (III, 32), *ощадити* (III, 180), властиве бойківським, гуцульським, закарпатським, південнонаддністрянським та західно- і східнонадпрутським говіркам [17, с. 69; 22, с. 29; 23, с. 42-43; 39, с. 17]; протетичний [й] у словах: *їголка* (II, 134 зв.), *їенод'ї* (II, 136), *їенакше* (II, 135 зв.), *їенишї* (II, 136), *їескра* (II, 136), поширений у бойківських, гуцульських і наддністрянських говірках [5, с. 80; 17, с. 94; 23, с. 45].

На словотвірному рівні — префікс *ви-*, що має форму *ві-*: *вібрати* (I, 81 зв.), характерний для східнобойківських, буковинсько-покутських, гуцульських, східнозакарпатських і південнонаддністрянських говірок [2, к. 18; 23, с. 38; 29, с. 23; 42, с. 19-20].

У фонді родини Грушкевичів зберігається рукописний перекладний польсько-український словник кінця XIX — початку XX ст. Теофіля Грушкевича (1846–1915) — українського педагога, публіциста та просвітницького діяча [14]. У 1865–1868 рр. Теофіль Грушкевич навчався на філософському факультеті Львівського університету, у 1868–1895 рр. працював учителем у гімназіях Дрогобича, Коломиї, Кракова, Ряшева. Брав участь у діяльності таких просвітницьких товариств у Коломиї, як «Братство Архангела

Михайла», «Гуцульська спілка», «Літературно-драматичне товариство ім. Основ'яненка», «Просвіта», «Руський народний дім», «Читальня». Т. Грушкевич — автор літературно-наукових праць «Про театр руський», «Т. Шевченко», опублікованих у часописах «Діло», «Учитель»; видавець шкільних підручників [3, с. 64].

Польсько-український словник містить близько 60 000 реєстрових слів. Словникові статті записані на 6 284 аркушах розміром 37,5×21 см. Аркуші мають окрему авторську пагінацію на кожну літеру алфавіту. Реєстр праці укладено за алфавітом. Реєстрові слова на літери «R», «S», «T», «U», «Z» та частково «G», «L», «P», «W» не мають українських еквівалентів.

Українську лексику передано фонетичним правописом Є. Желехівського. Зокрема, на позначення звука [i], що походить з етимологічних [e] та [i], вжито літеру і: *ботаніка* (36), *землі* (73); м'якість звуків [з], [с], [ц] перед [в] позначено ь: *сьвіт* [36], *цьвіт* (289); у словах іншомовного походження вжито м'який звук [л]: *клясик* (179), *лязарет* (12) [4, с. 36; 20, с. 10].

У словникових статтях подано характеристику реєстрових слів — граматичну інформацію латинською та українською мовами: в іменників — рід і закінчення родового відмінка однини: *pierviosnka, -nki, ж., f.* (147); у прикметників, займенників та дієприкметників — частину мови та закінчення жіночого і середнього роду: *rocziwy -wa, we, n. adj.* (262), *wy, pron. заїменник мн. числ.* (379), *rozwany, part. a.* (666), *poświęcony part. a.* (570); у числівників та прислівників — частину мови: *dziewiećset num. dwanaście, num.* (86), *bezwstydnie adv.* (19), *dwuznacznie adv. дво-значно* (96); у дієслів — частину мови та закінчення першої особи однини теперішнього часу: *lekceważyć, -że, v. a.* (18), *majstrować, -uje, v. a.* (15); у прийменників — частину мови та відмінки іменника, з якими вживається прийменник: *na, praep. c. acc. et abl.* (1).

До реєстрових слів Т. Грушкевич подає ремарки — галузеві: *węzownik astron.* (112), *gasnik chem.* (19), *łoczyga bot.* (19), *hajstra zool.* (4), *gardziol anat.* (16), *podstupie archit.* (328), *przedimek gram.* (766); стилістичні: *drabina, drabinka dit.* (56), *domisko zgrub.* (26), *jedynaczek dim.* (33); етимологічні: *echo (z greck.)* (1), *edukacya (z lac.)* (1), *loch (z niem.)* (44), *falbana (z franc.)* (5).

Українські відповідники до реєстру передано синонімічними рядами: *bard* «бард, кобзар, бандурист» (8), *dola* «доля, судьба, талан, призначення» (23), *bezustannie* «безустанно, без перестанку, без перерви, раз у раз» (19) та розгорнутими дефініціями: *pieczętarz* «каницлер, хранитель печати; той, що прикладає печать (для посвідки якої або документу, грамоти)» (129), *karisun* «капуцин, (монах одного з орденів св. Францішка)» (81), *logograf* «льоґограф (рід загадки, в якій дане слово розкладається буквами для зложення другого слова)» (46), *optyk* «оптик, той, що робить і продає оптичні прилади (окуляри)» (206).

Переклад багатозначних слів у словнику здійснено в такій послідовності: спочатку подано більш уживані значення, а далі йдуть значення спеціальні або дещо обмежені сферою свого стилістичного застосування: *dzik* «дик, дикий кабан, вер; дикий, боязливий чоловік» (127), *kadet* «кадет (ученик військової школи); член конституційно-демократичної партії в Росії» (9), *wyciąg* «витяг, виписка, вибірка; chem. екстракт, витяг з рослин» (408).

Лексикограф вводить до словникових статей ілюстрації, здебільшого прислів'я та фразеологізми: *faryna* «Przysł. Ludzie jednej że faryny z jednej że faryny» (10); *kamień* «trafiła kosa na kamień, jak kamień w wodzie» (37), *wid* «ni widu ni słychu, ani widać, ani słyhać, ні слухом слыхати ні видом видати» (136).

Словник репрезентує лексичний матеріал тогочасної українською мови у літературному та народнорозмовному варіантах: *Омельян, Еміліян* «Мелась, Омелько, Мільо, Мілько» (1), *Єлисавета* «Савета, Гальшика, Галька» (1), *Остап* «Останко, Стах, Стахо, Сташко, Евстафій» (2), *огнище* «ватра, кабиці (на дворі)» (143), *офіцер*, «охвицер» (137), *кропива*, *кропива жалюча* «жаллива, жигучка» (398).

Рукописні словники І. Лаврівського, Т. Витвицького, Й. Скоморовського та Т. Грушкевича — важливі джерела для вивчення історії українсько-польської та польсько-української лексикографії ХІХ — початку ХХ ст. Українська лексика, засвідчена у цих пам'ятках, є цінним матеріалом для дослідження етнолінгвістики, фразеології, говорів південно-західного наріччя та стильового функціонування української мови на діяхронному рівні.

1. *Андрохович А.* Іван Лаврівський. Один з піонерів українського відродження в Галичині (1773–1820) / *Амврозій Андрохович* // Записки НТШ. — Львів, 1919. — Т. 128. — С. 51-120.
2. Атлас української мови : у 3 т. / [уклад.: *Д. Бандрівський, Л. Григорчук, Ф. Жилко* та ін.]. — Київ : Наук. думка. — 1988. — Т. II : Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. — 520 с.
3. *Баб'як П.* Теофіль Грушкевич / *П. Баб'як* // Українська журналістика в іменах. — Львів, 1997. — Вип. 4. — С. 64-66.
4. *Бевзенко С. П.* Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови : навч. посібник / *С. П. Бевзенко*. — Київ : Вища школа, 1991. — 231 с.
5. *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія / *С. П. Бевзенко*. — Київ : Вища школа, 1980. — 246 с.
6. *Верхратський І.* Говір Батюків / *Іван Верхратський* // Збірник фільольогічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1912. — Т. XV. — 308 с.
7. *Верхратський І.* Говор замішанців / *Іван Верхратський* // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1894. — Т. III. — С. 153-210.
8. *Верхратський І.* Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів / *Іван Верхратський* // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1899. — Т. XXVIII. — С. 69-94.
9. *Верхратський І.* Про говір долівський / *Іван Верхратський* // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1900. — Т. XXXV. — С. 1-128.
10. *Верхратський І.* Про говор галицьких лемків / *Іван Верхратський* // Збірник фільольогічної секції Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1902. — Т. V. — 489 с.
11. Витвицький *Феоdorf* // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 167, оп. II, спр. 525. — 5 арк.
12. Витвицькій Т. Прирѣчний словарь Полско-словенській і Народно-Рѣській, содержащъ в себѣ вся реченія польская, словенская и народно-рѣская // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 2, спр. 276. — 667 с.
13. Говірки південно-західного наріччя української мови : зб. текстів / упоряд. *Н. Глібчук*. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 155 с.
14. *Грушкевич Т.* Польсько-український словник // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 41, спр. 132. — 6284 арк.

15. Гуцульські говірки : короткий словник / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; [уклад.: Г. Гузар, Я. Закревська (відп. ред.), У. Єдлінська, В. Зеленчук та ін.]. — Львів, 1997. — 232 с.
16. Дзендзелівський Й. З історії української лексикографії I пол. XIX ст. / Йосип Дзендзелівський // Другий міжнар. конгрес україністів. — Львів, 1993. — С. 222-227.
17. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології / Й. О. Дзендзелівський. — Ужгород, 1965. — Ч. I. Фонетика. — 126 с.
18. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. — Київ : Рад. школа, 1966. — 307 с.
19. Исторический очеркъ основания Галицко-Руской матицѣ / [уклад. Я. Головацький]. — Львів, 1850. — СХХ, 111, ХХІ с.
20. Історія українського правопису XVI–XX століття : хрестоматія / [упоряд.: В. Німчук, Н. Пуряєва]. — Київ : Наук. думка, 2004. — 583 с.
21. Кирчів Р. Т. Етнографічно-фольклористична діяльність Руської Трійці / Р. Т. Кирчів. — Київ : Наук. думка, 1990. — 344 с.
22. Княжинський А. Межі Бойківщини / Княжинський А. // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Ч. 1. — С. 24-37.
23. Кобилянський Б. В. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття / Б. В. Кобилянський // Український діалектологічний збірник. — Київ, 1928. — Кн. 1. — С. 1-92.
24. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. : бібліогр. покажч. / Т. Кульчицька. — Львів, 1999. — 359 с.
25. Лаврівський І. Матеріяли до словаря рускаго (1822–1826 pp.) // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 2, спр. 331. — Т. I-VI.
26. Лавровській Іоаннь // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 167, оп. II, спр. 1778. — 16 арк.
27. Лесюк М. Етнос і культура / Микола Лесюк // Часопис Прикарпатського університету імені В. Стефаника. Збірник науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки. — 2003. — № 1. — С. 71-78.
28. Лірвак з-над Сяну. Перемиські друки середини XIX століття / [упоряд. та передм. В. Пилинович]. — Перемишль, 2001. — 451 с.
29. Піпаши Ю. Матеріяли до словника гуцульських говірок. (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Юрій Піпаши, Борис Галас. — Ужгород, 2005. — 266 с.
30. Пшетюрська-Овчаренко М. Мова українців Надсяння / Марія Пшетюрська-Овчаренко. — Перемишль, 2007. — 299 с.
31. «Русалка Дністровая» : док. і матеріали / [уклад.: Ф. Стеблій, О. Купчинський, Я. Грицай та ін.]. — Київ, 1989. — 274 с.

32. *Скоморовський Й.* Листи до Я. Головацького // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 36, спр. 333. — 13 арк.
33. *Скоморовський Й.* Матеріали до словаря руссаго // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 77, спр. 305. — Т. I-V.
34. Словник польсько-церковнослов'янсько-український з половини XIX сторіччя Т. Витвицького / [опрацював і подав до друку *Й. Дзендзелівський*]. — Варшава : Семпер, 1997. — 611 с.
35. Словник староукраїнської мови XVI — першої половини XVII ст. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України ; [уклад.: *Р. Гринько, Л. Захарків, М. Сенів*]. — Львів, 2000. — Вип. 7. — 255 с.
36. Словник староукраїнської мови XVI — першої половини XVII ст. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України ; [уклад.: *Р. Керста, О. Кровицька, Н. Остап* та ін.]. — Львів, 1999. — Вип. 6. — 255 с.
37. Словник староукраїнської мови XVI — першої половини XVII ст. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, НАН України ; [уклад.: *Н. Остап, Р. Остап, М. Чікало*]. — Львів, 2002. — Вип. 9. — 255 с.
38. *Тершаковець М.* Галицько-Руске літературне відроджене / *Михайло Тершаковець*. — Львів, 1908. — 166 с.
39. Українські закарпатські говірки. Тексти / [упоряд. та передм. *О. Муголинець, О. Пискач*]. — Ужгород : Ліра, 2004. — 398 с.
40. *Шевельов Ю.* Історична фонологія української мови / *Юрій Шевельов*. — Харків, 2002. — 1054 с.
41. Atlas gwar bojkowskich / pod kier. *J. Riegera*. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź, 1980–1991. — Т. I-VII.
42. *Dejna K.* Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny / *Karol Dejna*. — Wrocław, 1957. — 164 s.
43. *Horodyska H.* Dzieje Konkursu leksykograficznego im. Samuela Bogumiła Lindego 1876–1922 / *Halina Horodyska*. — Wrocław ; Warszawa ; Gdańsk ; Łódź, 1989. — 304 s.
44. *Stieber Z.* Atlas językowy dawnej łemkowszczyzny / *Zdzisław Stieber*. — Łódź, 1956–1962. — Zesz. I-VIII.
45. *Stieber Z.* Dialekt Łemków. Fonetyka i fonologia / *Zdzisław Stieber*. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk ; Łódź, 1982. — 112 s.